

Discurs a l'Ateneu Científic i Literari (Conservatori de Música) 19 de maig de 1921

Senyores i senyors:

El nostre president de l'Ateneu Científic ha expressat amb exactitud els meus sentiments.

Este títol que ell diu humil és una gran honra per a mi i el rep amb afecte qui en esta casa va començar sent un aprenent de literat.

La festa que hui se celebra porta a la meua memòria records feliços, quan en les reunions de l'Ateneu donava jo lectura a les meues primeres novel·les.

Davant d'este acte jo sent la sorpresa de qui va començar sent un modest recluta d'este regiment del saber i ara rep honors de coronel.

Això testimonia un progrés en la meua obra i en l'amor que em professeu.

Que grat quan em trobe a la meitat del camí de la vida, veure esta joventut que m'ix al pas a tot arreu, joventut gloriosa, plena de promeses, davant la qual no és possible evocar el passat, sinó somriure a l'avenir que viu en bella primavera de la vida!

Però jo, en parlar en este acte, en conversar novament amb vosaltres, vull parlar-vos d'una cosa concreta —que no siga tot paraules de gratitud i vos comunicaré les meues impressions del viatge que vaig fer últimament als Estats Units, on vaig prendre part en molts actes com el present, on vaig parlar moltes vegades, encara que no sempre m'entenien.

Vos donaré la raó de perquè és aquell país el de més esplèndid present i el que oferix més gloriós avenir a la humanitat.

La història ha seguit un moviment geogràfic d'est a oest en el curs dels segles i així el centre del món ha marxat de la vella Europa a la jove Amèrica. El centre del món ha estat a través del temps en les antigues monarquies asiàtiques a Egipte, Grècia, Roma, a l'Espanya de Carles V i de l'imperi colonial, a la França de Lluís XIV i de la Revolució, a l'Anglaterra liberal i moderna i va estar a punt d'estar a Berlín, quan un moviment de barbàrie va pretendre imposar l'hegemonia universal d'Alemanya.

Ara el centre del món està a Washington, capital dels Estats Units, a la Casa Blanca, on viu modestament un home que no és soldat ni arrossega sabre, sinó un modest agricultor o un modest advocat o un modest professor.

Ell governa un poble enorme i assumix els papers de cap i director sobre la democràcia més poderosa i rica de la humanitat.

Quan jo passejava per davant de la Casa Blanca de Washington i veia eixir en un modest carruatge l'home que governava una nació de 120 milions d'habitants, que en plena guerra es va preocupar de donar menjar a la resta del món, de salvar la llibertat a Europa i imposar la pau en el món, recordava que cent anys abans, en 1812 moria un home que es deia Napoleó.

I pensava: si Napoleó ressuscitara i vera que cent anys després de la seua mort un paísà, un home humil i civil, era el sobirà més poderós de la terra, es tornaria a morir, pensant que este món era absurd i que el que havia succeït no havia d'haver succeït mai.

I este gran miracle de la història es produïx entre la ignorància de tots, de nosaltres mateixos que no coneixem bé els Estats Units, sobre els quals tenim idees preconcebudes, falses —com les tenia jo mateix— i que ens impedixen veure aquella poderosa nació tal com és.

Això no té res de particular, perquè el mateix succeïx allí respecte a nosaltres, i tampoc ells, per idees preconcebudes falses, veuen l'Europa de veritat.

Sembla que les nacions hagen viscut sempre amb eixa horrible obligació d'ignorar-se mútuament, alimentant la calúmnia i encenent els odis i les guerres, que s'evitarien si totes les nacions es conegueren!

Jo atribüisc totes les calamitats que produïxen dolor als homes al fet que sabem poca geografia. M'explicaré: tots sabem el que podíem denominar geografia material, i coneixem els rius, les mars i les muntanyes del món; però ignorem el que jo dic geografia ètnica o psicològica.

Tenim tipus preconcebuts dels homes d'altres països i fem símbols bufes de les nacionalitats.

Per a la generalitat, fins i tot per a la plebs il·lustrada, un anglés és un home que vist trage a quadres, que és ros i seriós, fa tres menjars al dia i està sempre borratxo de whisky; un italià és bru i loquaç, té sempre un títol nobiliari, toca l'ocarina, porta cabelleres i s'alimenta de macarrons; una francesa la figurarà sempre amb una copa de xampany a la mà i una cama en alt i un francès serà un parlador incansable i d'escassa formalitat.

I esta caricatura que el populatxo d'Espanya fa dels homes d'altres països, la fan ells de nosaltres.

Quan ensenyem a l'estranger els retrats de les nostres dones i de les nostres filles, ens diuen amb sorpresa: «Van vestides a la moda francesa; porten barret! Crèiem que les dones espanyoles portaven sempre mantellina!» i no s'atreixen a afegir: «...i navalla en la lliga».

I el mateix per a ells, un espanyol és un home bru, prim i religiós, que ha arribat a poder suprimir el menjar i que balla el fandango o el bolero.

Esta geografia de gènere menor, que fa riure, la portem ancorada en el nostre cervell, encara que després l'estudi, els viatges i les lectures destrüisquen esta còmica imatge de

la nostra primera impressió que ens va donar la geografia vulgar i equivocada de la psicologia d'un poble.

Ella fa veure, des de lluny, al poble nord-americà, com un poble sense poesia, consagrat a la caça del dòlar, amb una vida d'autòmats en la qual ha mort l'espontaneïtat i l'esperit per a donar pas a la brutalitat material i a l'enveja dels diners. Això és tan fals com eixa llegenda de l'espanyol religiós, famolenc i ballarí.

A Amèrica, els homes són com els altres del món. Precisament el gran ensenyament que facilita els moderns mitjans de comunicació és el d'anar coneixent esta gran semblança entre tots els homes, que els farà més fraternals.

Els homes són iguals a tot arreu i el que canvia és l'ambient.

Es diu que als Estats Units no hi ha vida intel·lectual. Quin gran error!

Jo puc afirmar que hi ha una vida intel·lectual més intensa que en altres parts.

Els Estats Units han donat una gloriosa aportació al món de la literatura, no tan extensa com Espanya i França, velles nacions d'esplèndida tradició literària, però sorprenent perquè només compta un segle d'existència, una curta vida que va imposar el sacrifici enorme de la colonització, que va distraure les activitats d'una gloriosa plèiade d'escultors, pintors i homes de ciència.

Qui diu que no té vida literària els Estats Units? Allí va nàixer el novel·lista de més imaginació i fantasia més sorprenent de quants han nascut, la petjada del qual està encara latent en la literatura universal i en la qual hem mossegat tots els escriptors per a alimentar la nostra imaginació. Em referisc a Edgar Poe, autor dels contes meravellosos que tots coneixeu.

I ha produït pensadors com Emerson i poetes i artistes gloriosos.

Per què? Perquè la nació americana està formada d'una depuració de totes les races del món i és clar que no pot parlar-se de raça americana, sinó de nació.

Allí afluïxen gents de tot el món. Qui són els més imaginatius del món: els francesos, espanyols, italians...? Perquè allí van tots els més imaginatius d'estos països. Els que ací passen fam i misèria, mengen allí i gaudixen de llibertat. Amb eixos elements, tindrà la nació americana esperit imaginatiu i artístic?

També es diu que aquell poble no estima la ciència. Dir això! Jo he de dir-vos que als Estats Units no existix un ministeri d'Instrucció Pública i si a un ciutadà nord-americà li digueren que necessita eixe ministeri per a preocupar-se de donar cultura al poble se sentiria ofès, com si li proposaren que una altra persona anara a preocupar-se de proporcionar-li l'aire i el sol que necessita per a viure.

La instrucció pública es considera com un deure privat i, a banda de les escoles primàries que sostenen els municipis, tots els altres centres docents es deuen a iniciativa particular. Diversos senyors es reunixen i funden una universitat, com si fora un club, subscriuint-se amb 10.000 dòlars o més a l'any, per a mantindre-la.

Així s'han creat més de 500 universitats i moltes biblioteques i museus i laboratoris.

Que no hi ha allí vida intel·lectual! Allí on els rics deixen el 93 per 100 de les seues fortunes per a crear universitats i biblioteques! Succeix això, potser, a Europa? Ací els rics deixen les seues fortunes als fills, fomentant el parasitisme, o com a molt, per a fundar un hospital, a condició que porte el seu nom, i amb major esperit d'ostentació que de caritat.

Jo sé de milionaris americans que han llegat 600 o 700 milions de dòlars i d'ells només un a cada fill i la resta l'han dedicat a crear universitats i museus, a pensionar savis que prestaren algun servici a la ciència.

I quan el capital oferix este concurs a la ciència i a les arts es pot dir que no és un poble de vida intel·lectual?

Un altre detall us referiré. Sapieu que els Estats Units és una vertadera república de dones, perquè allí, per primera vegada en la vida, la dona exercix el paper que marca la història i que durant tants segles li hem arrabassat els homes.

No és que allí la dona siga un model de saviesa, però francament no viu en l'estat de barbàrie a què ací la té sotmesa l'home; barbàrie graciosa, seductora i bella, però barbàrie a la fi.

Ací existix encara el concepte bàrbar, que batega en el fons de tots, que la instrucció només pot obrir a la dona el camí de la seua perdició.

Allí, no; allí la instrucció és igual per a tots els éssers humans i la dona pot combregar en l'altar de la ciència igual que els homes. Allí les dones formen el 50 o 60 per 100 de la població universitària i fins i tot hi ha universitats exclusivament femenines.

La universitat americana no és un palau ostentós, sinó una mansió còmoda, en un parc de 20 o 30 hectàrees, amb llac en el qual els estudiants poden exercitar l'esport del rem; on l'estudiant pot fer una vida tan plàcida i amable que quan abandona la universitat troba la vida sense sabor i desitja tornar al refugi plàcid dels seus estudis.

Als Estats Units la dona exercix un paper d'importància; és l'art, la literatura, la vida intel·lectual d'aquell gran poble, el seu més bell i dolç atractiu.

Els homes es rendixen al sacrifici de l'especialització i així l'americà el que aprén, ho aprén bé. I l'home treballa durant tot el dia, menja fora de casa i no cerca en les hores de descans llibres d'art i espiritualitat, sinó els que han de perfeccionar-lo en la seua especialització.

La dona, en la llar, llig llibres, toca el piano, assistix a les conferències i estudia. Jo vos referiré, a este propòsit, una interessant anècdota. Jo vaig ser convidat a dinar per un famós banquer nord-americà. Vam dinar en un hotel i en acabar em va dir: «Tindria gust en què vosté vinguera a la meua casa per a parlar amb la meua dona. Jo no sé gens de literatura. A mi parle'm vosté de finances; però en canvi la meua dona sap de literatura tant com vosté».

I això és cert. Jo he conegut dones que em deien: «Ara estic estudiant castellà, perquè he acabat d'estudiar un altre idioma».

—I quin idioma estudiava vosté? —li vaig preguntar.

—Doncs el japonés —em va respondre senzillament.

Jo he vist dones que llegien en grec les novel·les d'Aristòfanes i així la dona és la força propulsora de la cultura d'aquell poble.

En estes condicions, com no ocupar aquell país el primer lloc en el món? Jo confie que també Espanya aconseguirà eixe progrés. Quan? Quan succeisca el que allí, on no es coneix la por al ridícul, al què diran. Perquè nosaltres hem sigut esclaus d'una Inquisició, d'un estat de barbàrie, com va succeir en tots els països, però amb aquella esclavitud va acabar el progrés i ara patim la de la por al què diran.

Quantes coses nobles i heroiques es farien si desapareguera eixa por al ridícul! El 80 per 100 de les nostres accions dolentes són producte de la nostra covardia. Oh, si seguïrem solament els impulsos nobles i quixotescos del nostre cor, sense por a l'opinió aliena! Nosaltres vam ser un gran poble quan va ser el nostre tipus representatiu aquell senyor Quixot que feia riure, però va realitzar les més grans gestes d'altruisme i de generositat.

Vivim sota la tirania d'una frase de la qual ha fet el nostre poble el seu evangeli: prendre el pèl, frase que ha fet a Espanya més mal que vint invasions.

Quantes frases genials i lluminoses, quantes accions generoses queden inèdites per por que ens prengueren el pèl!

Vivim una existència de gènere menor; el nostre poble no té por a les bales, al perill, però té por als acudits, a que li prenguen el pèl.

Beneïda la nació que no tem el ridícul quan defensa la idea que creu certa i menysprea els lladrucs dels cans que ixen al camí!

La vertadera grandesa humana està en la dona, que ha de gaudir els mateixos drets que nosaltres. Per què la dona que ens concep, que dona a llum a l'home, al soldat que ha de morir per la pàtria, no ha de tindre dret a participar en el govern d'eixa mateixa pàtria?

Però com no tenim arguments justos i lògics, oposem a les seues raons la por al ridícul i els acudits burlescos.

Les dones aconseguiran l'aspiració gran dels seus drets si no desistixen d'aconseguir-la. Jo sé que en aquell país no desistiran, perquè allí les dones no tenen oïdes per als acudits.

Jo recorde que el mes de juliol de l'any passat vaig assistir a la reunió de la Convenció Republicana a Chicago per a elegir candidat a la presidència a Mr. Harding. Allí van acudir les dones que reclamen el sufragi de tots els Estats Units. Es diu molt prompte «tots els Estats Units»!

Baste saber —i permeteu-me esta digressió— que per a recórrer-los des de Nova York a San Francisco, d'est a oest, vaig tardar sis dies i sis nits, viatjant en ferrocarril. Sabeu el que representa això? Qui haja fet el viatge d'Espanya a Amèrica, sap que cada dia de navegació ha d'avançar-se una hora el rellotge, perquè cada dia significa el canvi d'un meridià.

Doncs bé; en el viatge que vos dic cal avançar sis vegades el rellotge perquè es canvien sis meridians.

Com deia, als voltants de la reunió de Chicago hi havia milers de dones, que per a distingir-se de les altres anaven totes vestides de blanc, amb les falces curtes, com exigix la moda, i un cinturó amb els colors nacionals. I entre aquelles dones hi havia joves esveltes i belles, però també velles matrones de 150 quilos, amb roges perruques i ulleres de pexina, que semblaven tindre ulls de tauró. Jo recordava llavors que la dona europea havia deixat de costat el sufragi i els seus drets per no portar un vestit «que no va». I aquelles dones de la manifestació, quan Harding, l'actual president, va baixar de l'automòbil, van desplegar cartells que deien: «La dona que produïx els soldats té dret a governar la nació». «La dona representa l'esperit cristià i conservador en la família, etc.»

Aquelles dones van patir durant cinc o sis hores tota classe de penalitats físiques i jo, que al principi vaig riure d'elles, perquè les veia amb ulls d'europeu, com els ignorants que riuen de les idees que no comprenen, vaig haver de prosternar-me davant aquelles dones que portaven en els seus ulls el foc del martiri i de l'heroisme, les dues grans virtuts que donen vida a les idees.

En el món triomfarà eixa meitat del gènere humà que ara exigix a l'altra meitat els drets que ha de tindre i que des de fa segles li neguem.

Es diu que els Estats Units és el país on tot està metal·litzat, que viu en perpètua caça del dòlar, on res es fa sense exigir la recompensa. Això és fals. El poble que ens ha oferit l'espectacle més extraordinari i romàntic de la història, no pot dir-se que és el poble materialista del dòlar.

Fa dos anys, la història s'havia interromput i el món anava a reconstruir-se sobre el concepte místic medieval, vagant per la terra l'ombra de Federico Barbarroja, o sobre una bella concepció de progrés, i eixe poble, que creiem metal·litzat, va assumir l'obra de salvar la humanitat.

La intervenció dels Estats Units va ser la carta decisiva, la gota d'aigua que fa abocar la del got.

Podia haver estat tranquil, gaudint la pau que no volia Europa, però la dona, impressionada en les seues lectures pel gran drama de la guerra, va impulsar aquell poble cap a Europa.

Què va representar els Estats Units en la guerra? Cada vint-i-quatre hores arribaven a Europa deu mil soldats nord-americans, amb tota la seua sorprenent impedimenta, de la qual portava cada soldat americà el que bastava per a set soldats francesos.

Així van arribar dos milions d'americans, que portaven fins i tot les seues línies ferroviàries amb les quals van inundar el sòl de França, la qual cosa representava el treball de milers i milers d'homes.

I en els dos últims mesos de guerra van morir 120 000 soldats americans, que representa un tribut a la mort superior, en proporció al temps, al de les altres nacions.

Aquell poble havia vingut a Europa per a salvar la llibertat del món i quan l'empresa estava guanyada va creuar una altra vegada la mar sense demanar res. Els europeus preguntaven amb sorpresa: «Volen vostés alguna cosa: recompenses, territoris?». I Amèrica del Nord va contestar: «No vull res. He salvat la llibertat que estava en perill i això em basta».

Quin altre Quixot ha realitzat eixa gesta romàntica i noble com el gentilhome Quixot del país del dòlar?

I és que aquell país excepcional és el cresol on s'han fos les virtuts de totes les races que allí va portar l'emigració.

Bismarck deia que temia més una emigració que tres guerres, perquè en estes moren els febles i els forts, els valents i els covards i en l'emigració es perden només els homes audaçs, els millors, el més florit i enèrgic, els homes de més voluntat i geni. I així Espanya ha portat la seua sang millor a Amèrica i els Estats Units és el producte de totes les energies de la humanitat.

D'esta manera, el poble que en el segle XIX tenia 30 milions d'habitants, té en el segle XX 120 milions d'homes de totes les races.

Jo crec que els pobles que complixen un destí històric no són els pobles d'unitat ètnica sinó els pobles d'amalgama.

Espanya, el nostre poble de jueus, moros i cristians, poble d'amalgama, va aconseguir la grandesa de l'Edat mitjana, va descobrir Amèrica i va realitzar grans gestes, el mateix que la Roma de l'antiguitat, no la dels emperadors, sinó la que va conquerir tot el món d'aleshores amb homes de diverses races.

Mai les nacions unificades van poder arribar on van arribar les nacions d'amalgama. No arriben estes a la perfectibilitat, perquè no existix, perquè la perfecció és un ideal il·lusori, al qual aspira el misticisme cristià i el socialista, però sense aconseguir-lo perquè ningú és perfecte ni pot ser-ho.

Som imperfectes com tot el que existix en el món i ens domina l'extern fins al punt de ser com una pila elèctrica que reflectix l'estat de l'atmosfera. En els homes més audaçs i heroics hi ha mitja hora de covardia i els més covards són capaços en un moment incompreensible de la major bogeria heroica.

El gran avantatge de l'home és que el front humà és de carn i os, perquè si fora de cristall ens espantaríem en llegir-nos els nostres pensaments i els uns als altres ens miraríem amb por, fugint-nos en diferents direccions.

I si l'individu no és perfecte, poden ser-ho els pobles? No; mai. Les doctrines i les idees que es basen en la perfectibilitat humana viuen sobre arena. Només hem d'aspirar a ser menys imperfectes, tant els individus com els pobles.

I a això em referia jo quan deia que els Estats Units, sense ser un poble perfecte, tenia l'avantatge, sobre els altres, de ser menys perfecte que els altres.

Allí tot és gran, com si es mirara amb un cristall d'augment; els cavalls són més grans que ací; els homes que es dediquen a ser alts són més alts que els d'ací i les dones són també gimnastes i fortes.

Des de la seua grandesa veu molt xicotetes les coses d'Europa, de tota Europa, perquè per a ells, el mateix és França, que Anglaterra, que Itàlia, que Espanya. Ens consideren igual. No poden percebre les diferències de la nostra grandesa perquè ens veuen des d'una gran altura, com qui mira una població des de l'alt d'un campanar i veu igualment xicotetes la casa humil de l'obrer que la mansió del potentat.

Té aquell poble també grans defectes, enormes defectes, però els que hui existixen no existiran dins de cinc anys perquè es corregixen i depuren.

El progrés d'aquell gran poble posa en moviment totes les coses i renova fins i tot els defectes. Ací, en el vell món, no; perquè els defectes no moren, ni es modifiquen, ni creixen; cristal·litzen i es convertixen de fluid en roca, i perduren a través dels segles.

Quan hi ha una cosa mal feta ningú s'atreuix a canviar-la: «Els meus pares la van trobar així i jo he de conservar-la».

Així concebem la santedat de la tradició i la història, sense aportar res per a gloriïficar-la.

Beneït aquell poble llunyà dels defectes movibles, que passen com les ones de la mar sense cristal·litzar, marcant amb el seu pas la marxa del progrés! Beneïts els homes i els pobles que, no podent ser perfectes, aspiren a ser el menys imperfectes possible!